

PRAWO

W poszukiwaniu efektywnych mechanizmów
ochrony praw osób dotkniętych współczesnymi
konfliktami zbrojnymi

NA STRAŻY POKOJU

Autorki/Autorzy

Anna Adamska-Gallant

Barbara Błońska

Sylvia Gregorczyk-Abram

Patrycja Grzebyk

Andriy Kosylo

Kaja Kowalczevska

Hanna Kuczyńska

Paweł Wiliński

Katarzyna Wiśniewska (red.)

Skróty

CAHVIO	Komitet Ad Hoc ds. zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej
EKPC	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dn. 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.
ENA	europejski nakaz aresztowania
ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
INTERPOL	Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej
KNZ	Karta Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90
Kodeks karny, k.k.	Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2025, poz. 383, tekst jedn.
Kodeks postępowania karnego, k.p.k.	Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2025, poz. 46, tekst jedn. ze zm.
Konwencja stambulska	Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Dz.U. 2015, poz. 961 ze zm.
MTJK, MTKY	Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii

Skróty

MTK	Międzynarodowy Trybunał Karny
MTKR	Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy
MTS	Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
RB	Rada Bezpieczeństwa ONZ
SA	sąd apelacyjny
SIS	System Informacyjny Schengen
SN	Sąd Najwyższy
Statut MTK, Statut Rzymski	Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dn. 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, poz. 708
UE	Unia Europejska
ukraiński kodeks karny, u.k.k.	ukraiński kodeks karny z 2001 r., Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131]

Ściganie zbrodni na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej – główne problemy teoretycznoprawne³⁷

<https://doi.org/10.60677/kipk9788397470071.2>

Hanna Kuczyńska

prof. dr. hab., Instytut Nauk Prawnych PAN
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1446-2244>

1. Uwagi wprowadzające – „zdecentralizowany obowiązek” państw ścigania zbrodni międzynarodowych

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego w preambule ustanawia szczególne zobowiązanie dla państw stron³⁸. Przypomina, że najpoważniejsze zbrodnie wagi międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne oraz że ich skuteczne ściganie musi zostać zapewnione poprzez podjęcie odpowiednich działań zarówno przez poszczególne państwa, jak i poprzez wzmocnienie współpracy międzynarodowej. Stwierdza, że konieczne jest położenie kresu bezkarności sprawców tych zbrodni, gdyż

37 Badanie sfinansowane w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki: *W poszukiwaniu sprawiedliwości za zbrodnie międzynarodowe w epoce cyfrowej* (nr rej.: 2023/49/B/HS5/02623).

38 Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dn. 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708.

tylko w ten sposób można przyczynić się do zapobieżenia ich popełnianiu. Wreszcie stanowi, że obowiązkiem każdego państwa jest wykonywanie jurysdykcji karnej w stosunku do osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe. Na państwach stronach Statutu spoczywa obowiązek – zwany w doktrynie „obowiązkiem zdecentralizowanym”³⁹ – ścigania zbrodni znajdujących się w jurysdykcji Trybunału: zbrodni agresji, zbrodni przeciwko ludzkości, ludobójstwa i zbrodni wojennych. Z ratyfikacji Statutu wywodzi się w doktrynie wniosek, że państwa mają obowiązek wykonywania nie tylko jurysdykcji terytorialnej, ale i aktywnej (opierającej się na narodowości sprawcy), pasywnej (opierającej się narodowości pokrzywdzonego), pasywnej rozszerzonej (opierającej się na ochronie interesów krajowych) oraz jurysdykcji uniwersalnej⁴⁰. Naturalnie, argumentacja jest prowadzona z pozycji pozytywistycznej, dekonstrukcji istnienia określonej normy prawa międzynarodowego, która musi zaistnieć i zadziałać w krajowych porządkach prawnych – czyli badania istnienia prawnego zobowiązania, gdy tymczasem przy ocenie faktycznego działania danego stanu normatywnego w grę muszą wchodzić także elementy natury politycznej i filozoficznej – które nie zostaną poddane analizie⁴¹.

Nowe podejście do zakresu i sposobu wykorzystywania jurysdykcji uniwersalnej skorelowane jest ze zmianą modelu ścigania przez Prokuratora MTK⁴². Stało się jasne, że zasada komplementarności (rozpoznawania sprawy przed MTK tylko w przypadku, gdy państwo jej nie osądzi) nie powinna być rozumiana wyłącznie jako zasada wyznaczająca zakres dopuszczalności sprawy przed MTK. Stała się czymś więcej: wyłonił się dodatkowy obowiązek MTK i w ten sposób stała się „proaktywną komplementarnością”; „pozytywną komplementarnością”, której celem było zachęcenie państw do osądzenia sprawców w sprawach potencjalnie znajdujących się w jurysdykcji MTK. W ciągu ponad 20 lat funkcjonowania MTK rola Prokuratora MTK zmieniła się z „miecza Damoklesa”, wiszącego nad państwem, który opadnie w momencie, gdy Prokurator ustali, iż państwo to nie spełnia swojego obowiązku ścigania określonych zbrodni – na rolę realizowania „dwunastu prac Herkulesa”, w ramach

39 W.W. Burke-White, *Proactive...*

40 Zob. P. Hofmański, *Zasada...*, s. 523 i n.; inaczej w 2008 r.: T. Ostropolki, *Zasada...*, s. 121 i 260.

41 Zob. założenia badawcze zaprezentowane przez A. O'Sullivan, *Universal...*, s. 9.

42 Zob. *Delivering...*, s. 12–13; L. Moreno Ocampo, *The ICC...*

których Prokurator dzieli się z państwami ciężarem działań mających zapobiegać bezkarności najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych poprzez liczne i wielorakie działania wspierające krajowe wymiary sprawiedliwości. W trakcie współpracy z państwem ma on ustalić, które forum ścigania jest najefektywniejsze w danym przypadku i najlepiej będzie spełniać cele międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości i potrzeby danej społeczności – umożliwiając pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności za zbrodnie międzynarodowe⁴³.

W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione zasady, zgodnie z którymi odbywa się ściganie zbrodni międzynarodowych na forum państw na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej. Pierwsza część analizy odnosi się do teoretycznoprawnych reguł stosowania tej podstawy jurysdykcyjnej umożliwiającej sądom danego państwa osądzenie sprawców określonego rodzaju zbrodni popełnionych poza jego terytorium, a także tego, czy państwa powinny z tej możliwości korzystać, czy mają być może nawet taki obowiązek. Druga część analizy będzie dotyczyć obecnego stanu legislacji polskiej i tego, czy możliwe jest ściganie sprawców zbrodni popełnionych poza granicami Polski na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej. Należy odpowiedzieć na pytanie, jakie są podstawy – i czy są one adekwatne do potrzeb wykonywania jurysdykcji uniwersalnej – do prowadzenia takich spraw i dlaczego Polska z takiej możliwości powinna skorzystać. Na samym wstępie wymaga podkreślenia, że o ile istnieją w systemie przepisy prawa materialnego oraz procesowego, które umożliwiałyby podjęcie takich działań, to nie zawsze są one jasne i spójne, a w rezultacie nie zapewniają obecnie adekwatnej podstawy do podjęcia spójnych i skutecznych działań⁴⁴.

Prowadzenie spraw na podstawie zasady jurysdykcji uniwersalnej wymaga, z procesowego punktu widzenia – abstrahując od prawidłowości implementacji prawa materialnego ustanawiającego typy zbrodni międzynarodowych w Kodeksie karnym – ustalenia, czy polskie organy w istocie, w obecnym stanie prawnym, mogą działać na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej. Możliwe jest ściganie konkretnego sprawcy przez organy polskie – przedstawienie mu zarzutów, a następnie skierowanie aktu oskarżenia przed sąd polski – jedynie w sytuacji, gdy ustawa polska przewiduje, że sądy polskie mają jurysdykcję – która obecnie

43 C. Stahn, *Complementarity...*, s. 87–113; C. Stahn, *Taking...*, s. 233–282.

44 Zob. szczegółowo w: P. Grzebyk, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Ściganie...*, s. 7–34.

wynika z przepisów rozdziału XIII Kodeksu karnego. Drugą kwestią wymagającą rozstrzygnięcia jest stwierdzenie, czy można dopuścić do prowadzenia postępowań *in absentia* w sprawach zbrodni międzynarodowych ściganych na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej; wreszcie trzecią – ustalenie celów prowadzonych obecnie postępowań i struktury organizacyjnej, w jakiej powinno się to odbywać.

2. Wyzwania w stosowaniu jurysdykcji uniwersalnej

Jurysdykcja uniwersalna oznacza kompetencję sądów krajowych do osądzenia sprawców przestępstw popełnionych poza terytorium tego państwa i nieposiadających żadnego związku (łącnika) z tym państwem: czy to narodowością sprawcy (jurysdykcja aktywna), czy pokrzywdzonego (pasywna), czy naruszeniem określonych interesów tego państwa (ochronna)⁴⁵. Te podstawy są powszechnie uważane – oprócz podstawowej zasady jurysdykcji terytorialnej – zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie, za nieulegające wątpliwości podstawy do wykonywania jurysdykcji przez sądy krajowe, ich kompetencja opiera się bowiem na istnieniu „znaczącej więzi” (*meaningful link*), „istotnego i autentycznego związku” (*substantial and genuine connection*) między państwem roszcującym sobie jurysdykcję a przestępstwem, sprawcą lub ofiarą. Ta koncepcja autentycznego związku wymaga zbadania, czy państwo „ma «uzasadniony interes» w przedmiocie swojego ustawodawstwa” i czy „może on «przeważać» nad interesami innych państw”⁴⁶.

Tymczasem jurysdykcja uniwersalna nad zbrodniami przeciwko prawu międzynarodowemu łączy ideę braku powiązania jurysdykcyjnego z ideą prawa do wykonywania jurysdykcji nad pewnymi „przestępstwami przeciwko społeczności międzynarodowej”, które są uważane za „naruszające interesy społeczności międzynarodowej jako całości”⁴⁷. Normę tę należy rozumieć jako zobowiązanie do zaangażowania swojego własnego aparatu ścigania w zapobieganie bezkarności sprawców określonych przestępstw traktatowych⁴⁸. Ta podstawa jurysdykcji krajowej

45 *Universal Jurisdiction...*, s. 11.

46 A. O'Sullivan, *Universal...*, s. 85 i n.

47 A. O'Sullivan, *Universal...*, s. 85 i n.; T. Ostropolski, *Zasada...*, s. 34, 49–51.

48 Na temat znaczenia terminu „przestępstwa konwencyjne” zob. L. Gardocki, *Zarys...*, s. 118–119; D. Zając, *Odpowiedzialność...*, s. 57.

jest stosowana w przypadku, gdy brak innej podstawy jurysdykcyjnej dla sądów danego państwa – a państwo chcące przyznać swoim sądom kompetencję do osądzenia danej osoby jest jedynie „obserwatorem”⁴⁹.

W doktrynie prawa międzynarodowego nie ma jednolitego przekonania o tym, że jurysdykcja uniwersalna powinna być powszechnie stosowana przez państwa. Z jednej strony przyjmuje się, że: „całkowicie przypadkowe zdeterminowanie forum (a więc w konsekwencji również prawa materialnego i procesowego, zgodnie z którym prowadzona jest sprawa) jest sprzeczne z podstawową zasadą określoności prawa karnego”⁵⁰. Z drugiej strony zaś przedstawiane są opinie, zgodnie z którymi jurysdykcja uniwersalna jest szczególnie uzasadniona w odniesieniu do zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu. Coraz powszechniejsze jest przyjmowanie, że niektóre zbrodnie są bowiem tak szkodliwe dla całej społeczności międzynarodowej – a więc dla wszystkich zaangażowanych w jej funkcjonowanie państw – że postawienie sprawców przed sądem, niezależnie od lokalizacji zbrodni, powinno być obowiązkiem każdego państwa⁵¹.

W chwili obecnej następuje przewartościowanie dotychczasowego rozumienia zasady jurysdykcji uniwersalnej – przy podkreślaniu, że nie jest ona jednoznacznie rozumiana, podobnie jak jej zakres przedmiotowy i osobowy, i popierana w doktrynie prawa międzynarodowego. Opowiadając się za jej obowiązywaniem, nawołuje się w szczególności do stosowania jej zgodnie z zasadami racjonalności, proporcjonalności i równoważenia interesów prawnych, co ma ochronić przed jej nadużywaniem i stronniczością stosowania⁵²; opieranie się na niej nie może prowadzić do „nadużycia prawa” (*abuse of power*)⁵³. Niewątpliwie należy – ścigając sprawców najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych – znaleźć właściwą równowagę między nawoływaniem do „zakończenia bezkarności” (wszystkich) sprawców zbrodni międzynarodowych a „unikaniem nadużyć” mogących wynikać ze zbyt

49 L. Reydams, *Universal...*, s. 223.

50 L. Reydams, *Universal...*, s. 224.

51 M. Robinson, *Forward...*; zob też: *The Princeton...*; H. van der Wilt, *Universal...*, s. 539; P. Grzebyk, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Ściganie...*, s. 12; *Universal Jurisdiction...*; *Global...*

52 Zob. analiza przedstawiona przez: A. O'Sullivan, *Universal...*, s. 39 i n. oraz L. Reydams, *Universal...*, s. 86 i n.

53 F.A. Mann, *The Doctrine...*, s. 15 i 47.

szerokiego stosowania jurysdykcji uniwersalnej⁵⁴; między „moralnie podsycanym entuzjazmem do zapewnienia efektywności prawa międzynarodowemu” (przed „sądem ludzkości”, osądzającym sprawców w imieniu całej społeczności międzynarodowej) a cynizmem wynikającym z ewaluacji konkretnego wpływu takich działań na zachowanie państw i jednostek⁵⁵.

Wymaga podkreślenia, że jurysdykcja uniwersalna oferuje ogromny potencjał rozszerzenia zasięgu międzynarodowego prawa karnego i wzięcia aktywnego udziału w zapobieganiu bezkarności za najpoważniejsze zbrodnie. Aktywne zaangażowanie się aparatu państwowego w ściganie takich zbrodni oznacza brak zgody na bezkarność i na łamanie ustalonych przez społeczność międzynarodową zasad współistnienia. Jednak stwarza również określone wyzwania dla sądów krajowych. Po pierwsze, nie wszystkie państwa mają mechanizmy pozwalające na ściganie takich zbrodni – zarówno prawne, jak i organizacyjne: jurysdykcja uniwersalna umożliwi ściganie nadzwyczajnych zbrodni, ale zwykle za pomocą zwykłych narzędzi procesowych. Po drugie, wiele z celów i założeń międzynarodowego prawa karnego może zaginąć i ulec ograniczeniu, zostać utraconych poprzez stosowanie tego samego aparatu prawnego co przy rozpoznawaniu spraw krajowych; poprzez korzystanie z konstrukcji i celów prawa stanowionego na potrzeby przestępczości krajowej. Należy jako założenie wstępne przyjąć więc, że postępowania toczące się w sprawie zbrodni międzynarodowych mają więcej wspólnego z międzynarodowym prawem karnym niż z krajowym prawem karnym. Podczas gdy sędziowie krajowi mają pokusę, aby kontynuować „biznes jak zwykle” w prowadzeniu procesów jurysdykcji uniwersalnej, może to doprowadzić do zignorowania braku identyczności celów i założeń krajowego i międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych⁵⁶.

54 Co podkreśla m.in. R. Cryer, *Selectivity...*, s. 75, który omawia poszczególne przypadki trybunałów i wyroków skazujących albo niewinniających.

55 M.A. Koskeniemi, *Between...*, s. 38–66; T. Ostropolski, *Zasada...*, s. 62–63, który powoływał poglądy akademików piszących o „niebezpiecznym Lewiatanie, prowadzącym społeczność międzynarodową w niesprawdzonym, a najpewniej prowadzącym na manowce, kierunku”.

56 D. Hovell, *Modern...*

3. Podstawy ścigania przestępstw eksterytorialnych w prawie polskim

Sądy polskie mają jurysdykcję w sprawie przestępstw, których dopuszczono się poza granicami RP wówczas, gdy zbrodnie międzynarodowe popełnił obywatel polski (art. 109 k.k., zasada narodowości podmiotowej), gdy cudzoziemiec popełnił za granicą czyn zabroniony skierowany przeciwko interesom RP, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej oraz do cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo o charakterze terrorystycznym (art. 110 § 1 i 2 k.k., zasada ochronna ograniczona). W tych dwóch przypadkach warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia (zasada podwójnej karalności, art. 111 § 1 k.k.). Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia przestępstwa przeciwko określonym istotnym dobrom prawnym RP (zasada ochronna nieograniczona, art. 112 k.k.). Do tego ostatniego przepisu, poza wypełnieniem znamion przestępstw mających charakter opisanych w tym przepisie zachowań, ustawodawca nie wprowadził żadnych dodatkowych przesłanek zastosowania ustawy polskiej. W szczególności odpowiedzialność karna sprawcy oparta na tej zasadzie jest niezależna od obywatelstwa sprawcy czynu oraz ustawy obowiązującej w miejscu popełnienia tego czynu⁵⁷.

Natomiast jurysdykcja uniwersalna jest zdefiniowana w art. 113 k.k., zgodnie z którym:

Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, lub przestępstwa określonego w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonym w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. poz. 708 oraz z 2018 r. poz. 1753).

57 Na tej podstawie zostało wszczęte postępowanie w sprawie agresji rosyjskiej i białoruskiej na Ukrainę i zbrodni wojennych popełnionych w Ukrainie. Wzbudziło to zainteresowanie doktryny zagranicznej, w ramach której jednak wskazano, że do tej pory nie istniały precedensy wskazujące na możliwość prowadzenia na tej zasadzie postępowania w sprawach zbrodni międzynarodowych, wskazując również, że nie jest znany dorobek polskiego sądownictwa w tym zakresie. Zob. C. McDougall, *Why Creating...*

Jest to przepis blankietowy, odsyłający do określonych źródeł prawa międzynarodowego, wiążących Rzeczpospolitą⁵⁸, który obejmuje zakresem najpoważniejsze zbrodnie międzynarodowe (odrębnym zagadnieniem wykraczającym poza zakres niniejszej analizy jest wyjaśnienie, na jakiej podstawie przepis ten może znaleźć zastosowanie do zbrodni przeciwko ludzkości, która nie jest penalizowana w konwencji międzynarodowej, jednak niewątpliwie jej ściganie jest objęte zasadą jurysdykcji uniwersalnej)⁵⁹. Stosowanie ustawy polskiej oznacza przy tym, że pomimo tego, iż to prawo międzynarodowe jest źródłem obowiązku penalizacji, to odpowiednie normy sankcjonowane i sankcjonujące muszą zostać zawarte w ustawie polskiej – zobowiązuje bowiem do tego prawo międzynarodowe.

4. Sprawca nieobecny na terytorium państwa a jurysdykcja uniwersalna – „polityczna aspiracja” czy „kluczowe osiągnięcie” w zapobieganiu bezkarności”

Wykładnia art. 113 k.k. była w doktrynie do tej pory dokonywana w sposób niezmienny, częściowo na podstawie wykładni stosowanej na gruncie poprzedniego k.k. z 1969 r.⁶⁰ Przepis ten z kolei był oparty na Kodeksie karnym z 1932 r.⁶¹, czyli art. 9 w zw. z art. 10 k.k. z 1932 r., – jednak brak w obecnej ustawie karnej odpowiednika art. 10 k.k. z 1932 r., który stanowił, że jurysdykcja wszechświatowa ma zastosowanie (*inter alia*), „jeżeli sprawca znajduje się na obszarze Państwa Polskiego i jeżeli nie postanowiono go wydać”⁶². Część przedstawicieli dogmatyki prawa karnego również i na gruncie obecnego stanu prawnego uznaje, że zasada jurysdykcji uniwersalnej może mieć zastosowanie jedynie do sprawców, którzy aktualnie przebywają na terytorium RP. Zdaniem J. Warylewskiego „brak warunku obecności sprawcy w Polsce przy istnieniu zasady legalizmu ścigania przestępstw oznaczałby obowiązek wszczynania w Polsce postępowania karnego w każdym przypadku popełnienia przez cudzoziemca za granicą przestępstwa konwencyjnego, niezależnie od

58 Lista tych konwencji m.in. w: S. Steinborn, w: *Kodeks...*, s. 740.

59 D. Zając, *Odpowiedzialność...*, s. 57.

60 Ustawa z dn. 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94.

61 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.

62 P. Grzebyk, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Ściganie...*, s. 23.

tego, gdzie sprawca przebywa, co prowadziłyby do nazbyt szeroko zakreślonej jurysdykcji polskiego wymiaru sprawiedliwości⁶³. Zdaniem Ł. Pohla, skoro ustawodawca odwołuje się do braku postanowienia o wydaniu sprawcy, oznacza to, że warunkiem zastosowania zasady jest przebywanie sprawcy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁶⁴.

Jednak nie można podzielić tego przekonania: po pierwsze, w przypadku zasady subsydiarnej w art. 110 § 2 k.k. ustawodawca, oprócz sformułowania, że: „cudzoziemca (...) nie postanowiono wydać”, wskazał dosłownie, że oprócz tego „sprawca przebywa na terytorium RP”. W art. 113 k.k. brak tego warunku. Można uznać, iż to rozróżnienie jest zasadne i celowe – przy wykorzystaniu reguł wykładni językowej i teleologicznej. Oczywiście jest, że aby wydanie danego sprawcy było możliwe i dopuszczalne, musi on przebywać na terytorium RP – jednak zasada ta dotyczy jedynie obowiązku wydania albo osądzenia, a nie zastosowania jurysdykcji uniwersalnej. Niewątpliwie przebywanie przez osobę ściganą na terytorium Polski jest warunkiem *sine qua non* wszczęcia i przeprowadzenia postępowania w przedmiocie wniosku o wydanie⁶⁵. Wykładnia językowa art. 113 k.k. skłaniałaby do możliwości jego zastosowania również w przypadku braku pobytu sprawcy na terytorium RP. Nie musi być konfliktu między uznaniem, że można wszcząć postępowanie, jeśli sprawca nie przebywa na terytorium RP, z tym, że jeśli przebywa, to należy go wydać⁶⁶. Nie można utożsamiać zobowiązania państwa wynikającego ze stosowania jurysdykcji uniwersalnej z regułą *aut dedere aut iudicare* – w której chodzi o zakaz chronienia przebywającego w kraju sprawcy przed odpowiedzialnością; jest to reguła związana z jurysdykcją uniwersalną, jednak nie identyczna. *Aut dedere aut iudicare* nakłada na państwa obowiązki względem sprawcy już obecnego na jego terytorium, a nie delimituje zakres funkcjonowania zasady jurysdykcji uniwersalnej. W obecnej formie chodzi w tym przepisie o zasadę komplementarności jurysdykcji sądów polskich, a nie o wymaganie obecności sprawcy.

63 J. Warylewski, *Prawo...*, s. 205.

64 Ł. Pohl, *Prawo...*, s. 103.

65 S. Buczma, *Komentarz...*, s. 449; S. Steinborn, w: *Kodeks...*, s. 740.

66 Zob. D. Zajac, *Odpowiedzialność...*, s. 57. Inaczej: B. Filek, *Odpowiedzialność...*, s. 293. Bardzo jasno rozróżnia różnice między tymi dwoma zasadami T. Ostropolski, *Zasada...*, s. 40–44.

Po drugie, dokonywanie wykładni art. 113 k.k. wymaga obecnie wzięcia pod uwagę wejścia w życie Statutu MTK, który nakłada na państwa strony określone zobowiązanie do ścigania „najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej”, które „nie mogą pozostać bezkarne”. Takim zobowiązaniem dla państw jest więc ściganie takich zbrodni – jak należy przyjąć, nie tylko na podstawie zasady terytorialnej, lecz także na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej⁶⁷. To zobowiązanie RP należy uwzględnić – albo dokonując interpretacji art. 113 k.k. w świetle Statutu MTK, albo poprzez zmianę przepisu art. 113 k.k. w sposób *explicite* umożliwiający ściganie takich zbrodni na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej. Celem jurysdykcji uniwersalnej jest, by zapobiegać bezkarności sprawców najpoważniejszych przestępstw i w tej perspektywie powinno się przyjąć, że obowiązek ścigania na podstawie zasady uniwersalnej także sprawców nieobecnych na terytorium RP nie tylko wynika ze zobowiązań międzynarodowych, ale i wywiera istotny skutek prewencyjny i potępiający.

Są obecnie dwie drogi, za pomocą których można aktywować jurysdykcję uniwersalną sądów polskich wobec osób nieobecnych na terytorium RP. Po pierwsze, można założyć, że sformułowanie „osoby nie postanowiono wydać” dotyczy tylko sytuacji, gdy sprawca jest obecny na terytorium RP, natomiast samo w sobie nie ustanawia kategorycznego warunku będącego przesłanką wykonywania tej jurysdykcji. Taka interpretacja jest pożądana w świetle zobowiązań RP i możliwości budowania normy zwyczajowej. Po drugie, w razie uznania, że sama propozycja takiej wykładni nie zapewni w sposób efektywny aktywowania zasady jurysdykcji, można sugerować zmiany legislacyjne w samym art. 113 k.k. (dodanie sformułowania wyjaśniającego, że „cudzoziemca, którego, jeśli przebywa na terytorium RP, nie postanowiono wydać”) albo poprzez dodanie § 2 do art. 113 k.k. – wprowadzającego tę samą zasadę, jednak w wersji odrębnej normy prawnej, odnoszącej się do ścigania zbrodni międzynarodowych znajdujących się w jurysdykcji MTK (wyliczonych w art. 5 Statutu). Można też zastosować najprostsze rozwiązanie, obecnie istniejące w art. 112 k.k. (zasada ochronna nieograniczona), w którym ustawodawca nie wprowadził żadnych dodatkowych przesłanek

⁶⁷ *Universal Jurisdiction...*, s. 11 i 15.

zastosowania ustawy polskiej – a więc usunąć z art. 113 k.k. sformułowanie „osoby nie postanowiono wydać”⁶⁸.

Nie można zignorować tego, że zagadnienie przesłanki obecności sprawcy na terytorium państwa wykonującego jurysdykcję terytorialną jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień w literaturze przedmiotu. Wielu przedstawicieli doktryny twierdzi, że państwo powinno zapewnić obecność podejrzanego zanim skorzysta z tej podstawy jurysdykcyjnej, by przedstawić mu zarzuty (tzw. „jurysdykcja uniwersalna warunkowa”) – a stosowanie tej podstawy jurysdykcji w sprawie zbrodni międzynarodowych *in absentia* jest „jedynie polityczną aspiracją”, pomysłem powstałym w doktrynie (*merely a political aspiration*⁶⁹, *opinio iuris*⁷⁰). Inni autorzy jednak uznają, że zastosowanie powinna znaleźć „jurysdykcja czysta”, niezależna od obecności sprawcy na terytorium państwa ścigającego. Nie można przy tym wysnuć przesądających wniosków na podstawie praktyki państw, jest bowiem ona różnorodna i każde państwo podejmuje w tym zakresie własne decyzje co do zakresu jurysdykcji⁷¹. Podczas gdy normatywnym nakazem jest nakaz ścigania – jednak brak potwierdzenia istnienia tej normy w konsekwentnej praktyce państw. W rezultacie ta praktyka jest niekonsekwentna i arbitralna⁷². Jednocześnie oznacza to, że nie ma zakazu korzystania z jurysdykcji

68 W dniu 17 kwietnia 2025 r. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przedstawiła stanowisko w zakresie zmian dotyczących jurysdykcji uniwersalnej, zgodnie z którym art. 113 k.k. miałby otrzymać brzmienie: „Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, lub przestępstwa wskazanego w art. 5 Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. poz. 708 oraz z 2018 r. poz. 1753)”, natomiast w art. 10 k.p.k. po § 2 miałby zostać dodany § 3 w brzmieniu: „Wszczęcie lub kontynuowanie postępowania w sprawie o przestępstwo, o którym mowa w art. 113 Kodeksu karnego, jeżeli jego sprawcą jest cudzoziemiec przebywający poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wymaga zgody Prokuratora Generalnego uwzględniającej interes Rzeczypospolitej Polskiej w jego ściganiu”, < <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych> >, dostęp: 16 maja 2025 r.

69 L. Reydams, *Universal...*, s. 42.

70 S. Yee, *Universal...*, s. 519.

71 Co oznacza częściowe odejście od normatywnego podejścia w tworzeniu norm prawa międzynarodowego: zob. A. Poels, *Universal...*, s. 65–66.

72 A. O’Sullivan, *Universal...*, s. 109. Na niebezpieczeństwa korzystania z takiego modelu wskazuje T. Ostropolki, *Zasada...*, s. 46–47 i 186.

uniwersalnej *in absentia* przez państwa (czyli badania obecności na chwilę wszczęcia postępowania przeciwko konkretnej osobie)⁷³.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania dotyczące zasadności korzystania z podstawy jurysdykcyjnej w postaci jurysdykcji uniwersalnej i zobowiązań państw wynikających z normatywnej wykładni prawa międzynarodowego, należy przyjąć, że powinna ona stanowić podstawę także do wysuwania żądania ekstradycyjnego przeciwko sprawcy nieobecnemu na terytorium RP⁷⁴. Tylko takie jasne postawienie sprawy przez państwo może sprawić, że normy prawa międzynarodowego zakazujące takich zbrodni, poprzez zapewnienie im efektywności, będą skutecznie tym zbrodniom zapobiegać. W wielu państwach europejskich uznano wprowadzenie zasady, zgodnie z którą możliwe jest ściganie podejrzanego nieobecnego na terytorium danego państwa, za jedno z kluczowych osiągnięć na drodze do zapobiegania bezkarności⁷⁵. Najbardziej znanym przykładem państwa, które ściga sprawców zbrodni międzynarodowych niezależnie od spełnienia przesłanki obecności sprawcy na terytorium kraju, jest Belgia. W 1993 r. i 1999 r. Belgia dokonała penalizacji ludobójstwa, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości na mocy przepisów krajowych. Ustawodawca zdecydował, że sądy krajowe na podstawie jurysdykcji uniwersalnej będą mogły osądzać takie zbrodnie popełnione za granicą, bez względu na narodowość lub obecność sprawcy lub ofiary, lub czas popełnienia przestępstwa⁷⁶. W 2003 r. wprowadzono dodatkową przesłankę wykonywania jurysdykcji uniwersalnej: Belgia wymaga obecnie zgody prokuratora federalnego na prowadzenie spraw dotyczących zbrodni międzynarodowych popełnionych poza terytorium kraju przez cudzoziemców. W szczególności zgoda taka jest wymagana, jeżeli: „1. naruszenie nie miało miejsca na terytorium Belgii; 2. domniemany sprawca nie jest Belgiem; 3. domniemany sprawca nie znajduje się na terytorium Belgii; oraz 4. ofiara nie jest Belgiem ani nie mieszkała w tym kraju przez co najmniej trzy lata”⁷⁷.

73 R. O'Keefe, *Universal...*, s. 742.

74 Tak czyni np. D. Zając, *Odpowiedzialność...*, s. 196, który podkreśla, że opracowanie przygotowane przez zespół badawczy Uniwersytetu Princeton wskazuje na zasadę uniwersalną jako podstawę żądania ekstradycyjnego (*The Princeton...*) – zob. też A. Poels, *Universal...*, s. 65–84; T. Ostropolski, *Zasada...*, s. 45–47.

75 D. Zając, *Odpowiedzialność...*, s. 196.

76 L. Reydam, *Universal...*, s. 113 i n.

77 Zob. art. 5 ustawy z 2003 r. w sprawie zakazu poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego 42 I.L.M. 7 49 (2003); oraz art. 10.1(a), art. 10.3,

W Niemczech na podstawie art. 7 ustawy o międzynarodowym prawie karnym (*Völkerstrafgesetzbuch*)⁷⁸ sądy niemieckie mogą osądzić osoby oskarżone o popełnienie zbrodni międzynarodowych. Według doktryny niemieckiej zasada jurysdykcji uniwersalnej może być realnie realizowana tylko dzięki temu, że nie wymaga się, by podejrzany był obecny na terytorium Niemiec, a sprawa może nie mieć żadnego związku z Niemcami (tzw. „legitymizujący łącznik”). Ustawa ta nie określa żadnych kryteriów ograniczających zakres korzystania z jurysdykcji uniwersalnej – czynią to przepisy kodeksu procedury karnej (*Strafprozeßordnung*, StPO)⁷⁹, które definiują, kiedy prokuratura ma swobodę odstąpienia od wniesienia oskarżenia na podstawie tej zasady, jeżeli określone przesłanki nie są spełnione⁸⁰. Zgodnie z zasadą legalizmu (*Legalitätsprinzip*) niemieccy prokuratorzy mają co do zasady obowiązek ścigania wszystkich przestępstw (także tych penalizowanych w tej ustawie). Mają jednak swobodę odstąpienia od zasady legalizmu w przypadku stosowania zasady jurysdykcji uniwersalnej, jeśli sprawa nie ma związku z Niemcami, czyli: jeśli sprawca nie ma obywatelstwa niemieckiego, jeśli obywatel niemiecki nie jest pokrzywdzonym, jeśli sprawca nie jest obecny na terytorium Niemiec, jeśli sprawa jest już rozpoznawana przez międzynarodowy trybunał albo państwo jurysdykcji terytorialnej albo ochronnej (§ 153f StPO). Stanowiąc wyjątek od zasady legalizmu ścigania, przepis ten umożliwia dyskrecjonalną ocenę prokuratora, czy w danej sprawie zasadne jest ściganie danego sprawcy, zapobiegając także ewentualnemu niebezpieczeństwu „przeciążenia systemu wymiaru sprawiedliwości”⁸¹. Do tej pory przeprowadzono postępowania

10ter, 10quarter, 12bis belgijskiego k.p.k.: < https://www.ejustice.just.fgov.be/img_/pdf/1878/04/17/1878041750_F.pdf >, dostęp: 30 września 2024 r.

78 Niemiecka ustawa o międzynarodowym prawie karnym: < <https://www.gesetze-im-internet.de/vstgb/BJNR225410002.html> >, dostęp: 21 września 2024 r.

79 Niemiecki kodeks postępowania karnego: < <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/> >, dostęp: 30 września 2024 r.

80 L. Reydamas, *Universal...*, s. 146 i n.

81 M. Castillejos-Aragón, *The Road...*, s. 20. Nie można jednak zignorować tego, że ściganie na podstawie zasady jurysdykcji uniwersalnej nie zawsze jest skuteczne – czy pozbawione jest wpływów czynników politycznych. W sprawie *Abu Ghraib* Prokurator Generalny zdecydował się umorzyć sprawę przeciwko Sekretarzowi Obrony USA i innym urzędnikom amerykańskim, stwierdzając, że: „zasada jurysdykcji uniwersalnej nie legitymizuje automatycznie nieograniczonych postępowań karnych”. Zob. A. O’Sullivan, *Universal...*, s. 186 omawiając decyzję: *Center for Constitutional Rights et al. v. Donald Rumsfeld et al.* (11 February 2005) (2006) 45 *International Legal Materials* 119, 120.

przeciwko 82 oskarżonym z Syrii, Iraku oraz Argentyny w 19 sprawach karnych⁸². Istotnym ogranicznikiem liczebności tych spraw jest niemożność prowadzenia w Niemczech postępowania sądowego *in absentia* (zob. § 276 § 1 StPO). Dopiero w razie, gdy poszukiwany na zasadzie poszukiwań międzynarodowych podejrzany zostaje ujęty, dochodzi do zainicjowania postępowania sądowego.

Również kodeks karny Litwy⁸³ w art. 7 przewiduje, że możliwe jest ściganie przestępstw popełnionych poza granicami kraju, niezależnie od narodowości i miejsca zamieszkania sprawcy, czy też terytorium, na którym zostały popełnione. Uznaje się (w orzecznictwie, nie w tekście ustawy), że jurysdykcja sądów litewskich ma być komplementarna, gdyż podstawowy obowiązek spoczywa na państwie jurysdykcji terytorialnej lub obywatelstwa sprawcy. Nie ma ograniczenia w ustawie co do tego, że sprawca ma być obecny na terytorium Litwy, a sądy mogą procedować *in absentia*⁸⁴. W Litwie prowadzone są dwa postępowania – znajdują się one na etapie postępowania przygotowawczego⁸⁵. Pierwsze z nich, wszczęte 9 grudnia 2020 r., dotyczyło przestępstwa popełnionego przeciwko białoruskiemu obywatelowi torturowanemu w Mińsku (w sytuacji gdy sprawca był nieobecny na terytorium Litwy, dotyczyło ono obywatela innego państwa jako pokrzywdzonego, a czyn został popełniony poza terytorium Litwy). Drugie postępowanie zostało wszczęte 10 marca 2022 r. w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych popełnionych w Ukrainie⁸⁶. W tym przypadku postępowanie obejmuje – jednak nie dotyczy wyłącznie – również pokrzywdzonego obywatela litewskiego (reportera Mantasa Kvedaravičiusa zabitego w okolicach Mariupolu).

Podkreślenia wymaga, że aktywowanie jurysdykcji uniwersalnej nie może prowadzić do „gazetowej sprawiedliwości” (*newspaper justice*) – przyjęcia, że wystarczające do wszczęcia postępowania karnego byłoby

82 *Universal jurisdiction...*, s. 67–87.

83 Kodeks karny Republiki Litewskiej w wersji angielskiej (Republic of Lithuania Criminal Code. Approved by Law No VIII-1968 of 26 September 2000), < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/28b18041843311e89188e16a6495e98c?jfwid=199cfecws9> >, dostęp: 16 maja 2024 r.

84 Permanent Mission of the Republic of Lithuania to the United Nations. The Scope and Application of the Principle of Universal Jurisdiction, UNDoc. SN78–144, 4 (7 May 2021).

85 *Universal jurisdiction...*, s. 88.

86 A. Sytas, *Lithuania...*

powzięcie przez prokuratora informacji o popełnianych zbrodniach w czasie oglądania telewizji albo czytania gazety⁸⁷. To by zaś prowadziło do przeciążenia systemu wymiaru sprawiedliwości. Niezasadne są jednak obawy przeciwników „nadmiernego rozszerzania jurysdykcji sądów polskich”. Możliwe jest bowiem wprowadzenie określonych „mechanizmów kontrolnych”, „bezpieczników”, których zadaniem byłoby stanie na straży tego, by nie doszło do zalania sądów sprawami eksterytorialnymi. Zakładając, że w wielu przypadkach ściganie wszystkich zbrodni międzynarodowych byłoby nierealne, nie powinno ono być obowiązkowe w każdym przypadku. W niektórych państwach występuje model aktywowania jurysdykcji uniwersalnej opierający się na autoryzacji ścigania na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych przez organ centralny – prokuratora generalnego lub ministra sprawiedliwości. Taki model występuje np. w Szwecji i na Słowenii, w Wielkiej Brytanii i Belgii⁸⁸. Po pierwsze więc, przenosząc taki model na grunt prawa polskiego, można uczynić warunkiem wszczęcia postępowania na podstawie jurysdykcji uniwersalnej wyrażenie zgody przez Ministra Sprawiedliwości (jest to organ centralny, który zgodnie z przepisami k.p.k. jest organem zaangażowanym w podejmowanie decyzji w ramach współpracy w sprawach karnych, np. art. 603 § 5 k.p.k., a który również zapewnia należyte gwarancje niezależności). Po drugie, oceny zasadności aktywowania jurysdykcji uniwersalnej mógłby dokonywać prokurator – powołany do specjalnego zespołu śledczego do spraw ścigania zbrodni międzynarodowych. Musiałby on ocenić zarówno powagę zbrodni, jak i zasadność i zakładaną efektywność ścigania. Drugie rozwiązanie wydaje się bardziej uzasadnione (i znane jest z § 153f StPO), ale powinno zostać skorelowane z postulowaną coraz częściej w doktrynie prawa procesowego potrzebą wprowadzenia oportunistycznego ścigania w miejsce legalizmu.

Należy także podkreślić znaczenie procesowych „ograniczników” – postawienie zarzutów jest możliwe jedynie wówczas, gdy są spełnione procesowe przesłanki z art. 313 § 1 k.p.k.: „Jeżeli dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa lub zebrane w jego toku uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba” – a więc, gdy na popełnienie zbrodni przez określoną osobę wskazuje bezpośredni i wiarygodny

87 M. Castillejos-Aragón, *The Road...*, s. 33.

88 *Universal Jurisdiction...*, s. 11.

materiał dowodowy. To dowody znajdujące się w rękach polskiej prokuratury powinny zakreślać krąg osób wskazywanych jako podejrzane – jednocześnie zobowiązując do zastosowania art. 313 § 1 k.p.k. i wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów.

5. Osądzenie pod nieobecność oskarżonego – rozważanie zasadności trybu *in absentia*

Podstawową przeszkodą w prowadzeniu postępowań sądowych i prawnym osądzeniu sprawców zbrodni międzynarodowych w Polsce jest brak możliwości prowadzenia postępowania sądowego *in absentia*, czyli bez obecności zarówno podejrzanego, jak i potem oskarżonego (uogólniając, można zresztą stwierdzić, że brak obecności podejrzanego na terytorium państwa forum jest główną przeszkodą w wykonywaniu jurysdykcji). Oparcie się na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej RP, na podstawie której Polska jest zobowiązana do ścigania przestępstw międzynarodowych popełnionych poza jej granicami i bez łącznika z RP, umożliwia w obecnym stanie prawnym wszczęcie postępowania przygotowawczego i prowadzenie go – w sytuacji, gdy podejrzany jest nieobecny, do tzw. „momentu granicznego”, czyli skonkretyzowania podejrzanego i przejścia postępowania przygotowawczego w fazę *in personam*. Pod nieobecność sprawcy możliwe jest sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, a następnie – po ustaleniu, że osoba podejrzana nie przebywa w kraju – postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu stanowi podstawę do wszczęcia poszukiwań międzynarodowych (art. 278 k.p.k.), wydania europejskiego nakazu aresztowania (art. 607a k.p.k.) albo przesłania wniosku o ekstradycję (art. 593 k.p.k.) do właściwego państwa (jeśli jest znane miejsce pobytu podejrzanego). Na podstawie wpisu do bazy Systemu Informacyjnego Schengen lub Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej (Interpol) informacji o poszukiwaniu osoby ściganej dokonuje się zatrzymania w każdym państwie, w którym zostanie ona ujawniona. Postępowanie ulega zawieszeniu do czasu ujęcia (na terytorium RP lub przekazania w drodze ekstradycji lub europejskiego nakazu aresztowania) osoby ściganej, po czym prokurator przedstawia zarzuty, przesłuchuje podejrzanego, sporządza akt oskarżenia i przesyła do sądu. Dopiero więc ujęcie podejrzanego

umożliwia dalsze procedowanie – przesłuchanie go i wniesienie aktu oskarżenia do sądu.

Należy zadać kluczowe pytanie, czy należy wprowadzić do prawa polskiego szczególny tryb postępowania w sprawie zbrodni międzynarodowych, dopuszczający prowadzenie rozprawy w celu osądzenia oskarżonego *in absentia*. Konieczne w pierwszej kolejności jest podkreślenie, że możliwe byłoby to jedynie w takim zakresie, w jakim uznaje to za dopuszczalne prawo unijne i konwencyjne. I tak, z jednej strony należy podkreślić, że nie każde postępowanie sądowe bez udziału oskarżonego jest niezgodne ze standardem rzetelnego procesu⁸⁹. Rozprawa może się odbywać bez udziału oskarżonego tak długo, jak spełnione będą gwarancje wynikające z EKPC⁹⁰, orzecznictwa ETPCz, oraz prawa UE⁹¹, które co do zasady przewidują, że dopuszczalne jest prowadzenie postępowania sądowego pod nieobecność oskarżonego: który został należycie zawiadomiony o terminie rozprawy (i konsekwencjach niestawiennictwa w postaci możliwości wydania wyroku pod jego nieobecność), który zrezygnował w sposób niebudzący wątpliwości z prawa do obecności na rozprawie, jeśli istnieje możliwość wyznaczenia przez niego obrońcy – a w braku reakcji, wyznaczenie obrońcy z urzędu przez sąd – oraz jeśli istnieje możliwość wnoszenia o wznowienie postępowania i ponowne rozpoznanie sprawy (tak w art. 540b k.p.k., zgodnie z którym oskarżony w terminie miesiąca może wnosić o wznowienie postępowania)⁹². Zasadność wprowadzenia trybu postępowania *in absentia* w celu osądzenia zbrodni międzynarodowych można rozważać przy tym jedynie w przypadku wprowadzenia odrębnego trybu postępowania w sprawie zbrodni międzynarodowych ściganych na podstawie jurysdykcji

89 Ponieważ brak miejsca w niniejszym opracowaniu na omawianie tego tematu, jak również kwestii zasadności prowadzenia postępowania *in absentia*, należy odesłać do H. Kuczyńska, w: P. Grzebyk, K. Kowalczevska, K. Kremens, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Efektywne...*, s. 60–72.

90 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dn. 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993 r., nr 61, poz. 284.

91 Między innymi decyzja ramowa 2009/299/WSiSW zmieniająca decyzje ramowe 2002/584/WSiSW, 2005/214/WSiSW, 2006/783/WSiSW, 2008/909/WSiSW oraz 2008/947/WSiSW i tym samym wzmacniająca prawa procesowe osób oraz ułatwiająca stosowanie zasady wzajemnego uznawania do orzeczeń wydanych pod nieobecność danej osoby na rozprawie, Dz.U.U.E.L.2009.81.24.

92 Zob. na ten temat W. Hermeliński, B. Nita-Światłowska, *Orzekanie...*, s. 22–23.

uniwersalnej⁹³. Z pewnością nie należy rekomendować wprowadzenia takiego trybu jako standardowego – z wielu przyczyn, o których nie trzeba tutaj przypominać.

Z drugiej strony należy wziąć pod uwagę legitymację takiego postępowania i jakie istotne cele miałyby spełniać – a które nie mogą zostać spełnione w innym przypadku, gdy niemożliwe jest prowadzenie postępowania *in absentia*. Wyrok skazujący stanowi podstawę do wystąpienia z wnioskiem o wszczęcie poszukiwań międzynarodowych, ekstradycję lub ENA – podobnie jak przedstawienie zarzutów i wydanie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu i poszukiwaniach międzynarodowych. Rezultat wszczęcia międzynarodowych poszukiwań jest więc taki sam jak w przypadku poszukiwania podejrzanego dla celów przedstawienia mu zarzutów popełnienia zbrodni międzynarodowych. Obie te procedury można wdrożyć zarówno na etapie postępowania przygotowawczego (i wówczas można cierpliwie czekać, aż podejrzany zostanie zatrzymany i przekazany/wydany, więc nie ma potrzeby tworzenia odrębnego trybu postępowania do zbrodni międzynarodowych), jak i na etapie uprawomocnienia się wyroku skazującego (przyjmując założenie, że wskazane okażą się zmiany legislacyjne i wdrożenie trybu postępowania sądowego *in absentia*). W każdej z nich nie dochodzi do natychmiastowego ukarania – wykonania kary. Jednak w obu należy wziąć też pod uwagę, że ściganie sprawców zbrodni międzynarodowych musi zakładać działania długofalowe i że organy ścigania muszą wykazać się cierpliwością. Tym bardziej należy wypracować spójne podejście do tej kwestii, którego elementem musi być utworzenie stałego zespołu prokuratorów zajmujących się ściganiem i oskarżaniem w tego typu sprawach. Tylko taki stały zespół umożliwi efektywną realizację tych długofalowych czasem działań i wdrożenie spójnej polityki ścigania.

W mojej ocenie wprowadzenie trybu postępowania *in absentia* w przypadku ścigania i osądzenia zbrodni międzynarodowych nie jest zasadne. Sprawca zbrodni międzynarodowych powinien być przesłuchany przez prokuratora zgodnie z art. 313 § 1 k.p.k., a następnie postawiony przed sądem – zgodnie z art. 374 § 1a k.p.k. O ile więc jurysdykcja uniwersalna powinna zostać aktywowana, to jej celem powinno być właśnie wszczęcie poszukiwań międzynarodowych w celu sprowadzenia

93 S. Steinborn, *O potrzebie...*, s. 436–450.

podejrzanego do Polski i postawienia go przed sądem. Z prawa międzynarodowego wynika obowiązek ścigania sprawców zbrodni międzynarodowych. Nie wynika z niego obowiązek osądzenia sprawców nieobecnych, nie istnieje zobowiązanie do prowadzenia postępowania *in absentia*. Sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów i wystąpienie z wnioskiem o aresztowanie osoby ściganej będzie spełniało podobne cele (choć z pewnością nie wszystkie i nie tożsame) jak prawomocne rozstrzygnięcie o odpowiedzialności, a proces *in absentia* jest krokiem w kierunku poniesienia odpowiedzialności przez sprawcę zbrodni, ale nie jest celem samym w sobie⁹⁴.

6. Uwagi podsumowujące – rola Polski w przywracaniu pokoju

Biorąc pod uwagę perspektywę normatywną i pozytywistyczną w odniesieniu do zobowiązań płynących z prawa międzynarodowego, w szczególności Statutu Rzymskiego, należy przyjąć, że ściganie zbrodni międzynarodowych przez organy polskie nie jest tylko opcją, z której państwo może skorzystać lub nie, ale prawnym obowiązkiem, którego wykonanie ciąży na RP w związku z wiążącymi ją traktatami. Jest także moralnie uzasadnione i korzystne z punktu widzenia bezpieczeństwa, sprawiedliwości i pozycji międzynarodowej kraju⁹⁵. Należy stwierdzić, że konieczne jest stworzenie efektywnego systemu ścigania zbrodni międzynarodowych – z jednej strony pozwoliłoby to na uznanie, że Polska wypełnia swoje zobowiązania międzynarodowe, z drugiej strony sprzyjałoby przywracaniu poczucia sprawiedliwości i daniu nadziei pokrzywdzonym na zadośćuczynienie za doznane krzywdy. Takie zobowiązanie wypełni się jedynie wówczas, gdy będzie możliwe – zarówno prawnie (materialno-prawnie i procesowo), jak i organizacyjnie – przedstawienie zarzutów popełnienia zbrodni międzynarodowych. Brak wprowadzenia odpowiednich przepisów to umożliwiających prowadzi do „strukturalnej bezkarności” i powstania przekonania, że RP jest bezczynna w ściganiu sprawców zbrodni międzynarodowych, a jednocześnie, że wyrzeka

94 L. Reydam, *Universal...*, s. 224. Od udzielenia odpowiedzi na to pytanie uciekł MTS w wyroku z 11 kwietnia 2000 r. w sprawie nakazu aresztowania Demokratyczna Republika Konga v. Belgia, § 58, ICJ Reports 2002.

95 Zob. P. Grzebyk, w: P. Grzebyk, K. Kowalczevska, K. Kremens, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Efektywne...*, s. 53; P. Grzebyk, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Ściganie...*, s. 7–34.

się wpływu na rozwój międzynarodowego prawa karnego i odegrania roli w sprawieniu, że prawo będzie, istotnie i efektywnie, stało na straży pokoju – umożliwiając doprowadzenie do poniesienia odpowiedzialności za zbrodnie międzynarodowe.

Tylko pełna i spójna implementacja norm prawa międzynarodowego do prawa polskiego i praktyki może sprawić, że organy polskie będą mogły wziąć udział w działaniach mających zapobiegać bezkarności sprawców najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych. Tymczasem obecnie brakuje adekwatnej odpowiedzi na popełnianie zbrodni prawa międzynarodowego w Polsce. Polska jako terytorialnie i gospodarczo największe państwo leżące tuż przy arenie popełnianych zbrodni wydaje się naturalnym forum do zajęcia się kwestią zarówno ścigania, jak i osądzenia zbrodni popełnianych w Ukrainie (ale nie tylko tam). Należy też podkreślić, że istotnym elementem łączącym zbrodnie popełnione w Ukrainie jest obecność na terytorium RP ponad miliona osób nimi pokrzywdzonych. W tym przypadku można uznać obecność pokrzywdzonych za istotny czynnik legitymizujący („znaczący łącznik” – *the meaningful link*) zastosowanie jurysdykcji uniwersalnej. W konsekwencji, powiązany z tym jest także argument o znajdowaniu się w jurysdykcji polskiej bezpośrednich świadków popełnionych zbrodni, a więc źródeł obszernego potencjalnego materiału dowodowego, do którego polskie organy ścigania mają bezpośredni dostęp.

Można zadać pytanie, czy takie postępowania w procesach wynikających z zobowiązań międzynarodowych, czyli dotyczących ścigania tzw. *core crimes*, będą miały legitymację społeczną. Społeczeństwo może kwestionować zasadność przeprowadzania tego typu działań, ponieważ jest to duże obciążenie dla budżetu państwa, które może być oceniane jako nieprzynoszące znaczących korzyści dla państwa. Istnieje jednak wiele argumentów przemawiających za tym rozwiązaniem i za przekonaniem, że takie postępowania mają legitymację społeczną. Organy ścigania, nawet poprzez samo sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów i zarządzenie poszukiwań międzynarodowych, wskazują daną osobę jako potencjalnego sprawcę naruszenia porządku międzynarodowego. Dana osoba jest wzywana przed sąd, co stanowi określoną informację dla całej społeczności międzynarodowej – i naturalnie przede wszystkim dla samego sprawcy. Jednocześnie nie można zaniedbać innej funkcji, a mianowicie dania szansy podejrzanemu, by w rzetelnym

procesie został oczyszczony z tych zarzutów⁹⁶ – należy pamiętać o tym, że każde postępowanie karne w sprawie zbrodni międzynarodowych musi zostać uzasadnione z punktu widzenia standardów międzynarodowych. Zarówno wynik tego osądzenia, czyli sprawiedliwość materialna, jak i sposób procedowania, czyli sprawiedliwość proceduralna, legitymizują ten proces⁹⁷. Upublicznienie tej decyzji może stanowić bardzo ważny element udziału w utrzymaniu porządku międzynarodowego, realizowaniu celów prawa międzynarodowego, a także dążeniu do sprawiedliwości tranzytywnej. Stanowi on swoiste quasi-przypisanie winy, czyli to, co ma dać zadośćuczynienie pokrzywdzonym i to co ma być bardzo ważne w powrocie społeczeństwa do normalności. Pełni ono również ważne funkcje prawa karnego, gdyż ma funkcję prewencyjną. Skoro stwierdzone zostanie tak poważne przestępstwo, za które sprawca zostanie skazany i ukarany, to oznacza, że wymiar sprawiedliwości działa. Sądy stosujące jurysdykcję uniwersalną stają się przedstawicielami społeczności międzynarodowej, reagując na czyny zasługujące na szczególne potępienie moralne całej tej społeczności⁹⁸. To ma być ostrzeżenie dla przyszłych ewentualnych sprawców. Odgrywa też rolę nie do przecenienia w zakresie tworzenia narracji historycznej – i potwierdzania efektywności norm prawa międzynarodowego⁹⁹.

Bibliografia

Buczma S., *Komentarz do przepisów k.p.k. regulujących wydanie oraz przewóz osób ściganych albo skazanych lub wydanie przedmiotów na wniosek państw obcych*, w: S. Buczma, M. Hara, R. Kierzyńska, P. Kołodziejcki, A. Milewski, T. Ostropolski, *Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych. Komentarz do działu XIII k.p.k.*, Warszawa 2016.

Burke-White W.W., *Proactive Complementarity (Revisited)*, w: *Decentralized Accountability Debate — How Should the ICC Support Decentralized Accountability for Those Accused of Grave Crimes?*, < https://iccforum.com/decentralized-accountability#Burke-White_fn13 >, dostęp: 21 września 2024 r.

96 Wyroki uniewinniające są częstsze przed MTK, niż by się wydawało, zob. m.in. wyrok MTK z 15 stycznia 2019 r., w sprawie Prosecutor v. Blé Goudé case and Gbagbo; wyrok MTK z 18 grudnia 2012 r. w sprawie Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo Chui.

97 J. Skorupka, *O sprawiedliwości...*, s. 279 oraz P. Wiliński, *Proces...*, s. 106.

98 Jak w sprawie Eichmana – H. Silving, *In re Eichmann...*, s. 307.

99 A. O'Sullivan, *Universal...*, s. 35 i n.

- Castillejos-Aragón M., *The Road to Koblenz. Pathways for international justice through the exercise of universal jurisdiction in German*, Konrad Adenauer Stiftung, New York Office 2024.
- Cryer R., *Selectivity in International Criminal Law*, Cambridge 2005.
- Delivering better together: OTP Annual Report 2023*, Raport Urzędu Prokuratora MTK, < <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-otp-annual-report.pdf> >, dostęp: 21 września 2024 r.
- Filek B., *Odpowiedzialność karna w Polsce za czyny zabronione popełnione za granicą*, Warszawa 2022.
- Gardocki L., *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985.
- Global Rights Compliance Handbook on Universal Jurisdiction in the Ukrainian Context*, „Global Rights Compliance” z 13 czerwca 2025 r., < <https://globalrightscompliance.org/new-grc-handbook-on-universal-jurisdiction-in-the-ukrainian-context/> >.
- Grzebyk P., w: P. Grzebyk, K. Kowalczevska, K. Kremens, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Efektywne ściganie zbrodni międzynarodowych w Polsce: konieczne zmiany w polskim systemie prawnym i w podejściu do międzynarodowego prawa karnego*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka 2024.
- Grzebyk P., Kuczyńska H., Wierczyńska K., *Ściganie zbrodni międzynarodowych – uwagi dotyczące konieczności wprowadzenia zmian w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnicze” 2024, nr 2 (230).
- Hermeliński W., Nita-Światłowska B., *Orzekanie pod nieobecność oskarżonego a gwarancje wynikające z przepisów rangi ponadustawowej*, „Palestra” 2019, nr 9.
- Hofmański P., *Zasada komplementarności w Statucie Rzymskim i jurysdykcja uniwersalna*, w: *Prawo karne na przełomie wieków. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda A. Stefańskiego*, red. J. Dąbrowski, J. Kosonoga, M. Rogalski, Warszawa 2025.
- Hovell D., *Modern Guidelines for Universal Jurisdiction*, w: *Decentralized Accountability Debate — How Should the ICC Support Decentralized Accountability for Those Accused of Grave Crimes?*, < https://iccforum.com/decentralized-accountability#Hamran_fn3 >, dostęp: 21 września 2024 r.
- Koskenniemi M.A., *Between Commitment and Cynicism: Outline for a Theory of International Law as Practice*, w: *International Law as a Profession*, red. J. D’Aspremont, T. Gazzini, A. Nollkaemper, W. Werner, Cambridge University Press 2017.
- Kuczyńska H., w: P. Grzebyk, K. Kowalczevska, K. Kremens, H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Efektywne ściganie zbrodni międzynarodowych w Polsce: konieczne zmiany w polskim systemie prawnym i w podejściu do międzynarodowego prawa karnego*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka 2024.
- Mann F.A., *The Doctrine of Jurisdiction in International Law. Volume 111*, w: *The Hague Academy Collected Courses Online / Recueil des cours de l’Académie de La Haye en ligne*, Brill – Nijhoff 1964.
- McDougall C., *Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics*, „Opinio

- Juris” z 15 marca 2022 r., < <https://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/> >.
- Moreno Ocampo L., *The ICC as the Sword of Damocles*, „JustSecurity” z 23 września 2013 r., < <https://www.justsecurity.org/914/icc-sword-damocles/> >.
- O’Keefe R., *Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept*, „Journal of International Criminal Justice” 2004, nr 2.
- O’Sullivan A., *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes Under International Law*, Routledge 2017.
- Ostropolski T., *Zasada jurysdykcji uniwersalnej w prawie międzynarodowym*, „Euro-Prawo” 2008.
- Poels A., *Universal Jurisdiction in Absentia*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2005, nr 23 (1).
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2018.
- Reydams L., *Universal Jurisdiction: International and National Perspectives*, Oxford 2003.
- Robinson M., *Forward*, w: *The Princeton Principles of Universal Jurisdiction*, Princeton, New Jersey 2001.
- Silving H., *In re Eichmann: A Dilemma of Law and Morality*, „American Journal of International Law” 1961, nr 55.
- Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.
- Stahn C., *Complementarity: A Tale of Two Notions*, „Criminal Law Forum” 2008, nr 19.
- Stahn C., *Taking Complementarity Seriously: On the Sense and Sensibility of ‘Classical,’ ‘Positive’ and ‘Negative’ Complementarity*, w: *The International Criminal Court and Complementarity*, red. C. Stahn, M.M. El Zeidy, Cambridge University Press 2014.
- Steinborn S., *O potrzebie uchwalenia ustawy o międzynarodowej współpracy w sprawach karnych*, w: *Reforma prawa karnego: propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa profesora Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008.
- Steinborn S., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2015.
- Sytas A., *Lithuania Parliament Urges Criminal Prosecution of Russian Leadership*, „Reuters” z 16 czerwca 2022 r., < <https://www.reuters.com/world/europe/lithuania-parliament-urges-criminal-prosecution-russian-leadership-2022-06-16/> >.
- The Princeton Principles of Universal Jurisdiction*, Princeton, New Jersey 2001.
- Universal jurisdiction. Annual Review 2024*, Trial International, < [trialinternational.org/wp-content/uploads/2023/11/UJAR-2023_13112023_updated.pdf](https://www.trialinternational.org/wp-content/uploads/2023/11/UJAR-2023_13112023_updated.pdf) >, dostęp: 21 września 2024 r.
- Universal Jurisdiction: The duty of states to enact and enforce legislation, Chapter 14: Overcoming obstacles to implementing universal jurisdiction*, „Amnesty International” z 31 sierpnia 2001 r., < <https://www.amnesty.org/en/documents/ior53/017/2001/en/> >.

Ściganie zbrodni na zasadzie jurysdykcji...

van der Wilt H., *Universal jurisdiction's coming of age*, w: *Universal jurisdiction over core international crimes. Law and Practice*, red. L. Yanev, H. van der Wilt, Elgar International Law and Practice 2025.

Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2020.

Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.

Yee S., *Universal Jurisdiction: Concept, Logic and Reality*, „Chinese Journal of International Law” 2011, nr 10.

Zajac D., *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*, Kraków 2017.

Książka łączy najwyższy poziom naukowy ze starannością w przystępnym opracowaniu niezwykle trudnych i kontrowersyjnych zagadnień. Jest opracowaniem wyjątkowo potrzebnym i wyjątkowo oczekiwanym na prawniczym rynku wydawniczym.

prof. dr hab. Mirosław Wyrzykowski
(z recenzji)

Tytuł zdradza gorzką prawdę o nieefektywności systemu ochrony prawnej ofiar wojny i innych kryzysów humanitarnych. Nie ma wątpliwości, że lektura książki nie tylko dostarczy pogłębionej wiedzy, ale stanie się również impulsem do działania — dalszej refleksji i praktycznego zaangażowania na rzecz praw ofiar zbrodni wojennych, oraz zapewnienia odpowiedzialności sprawców tych zbrodni.

adwokat Mikołaj Pietrzak
(z przedmowy)

**#WOLNE
#SĄDY**

Krakowski
Instytut
Prawa
Karnego
Fundacja

SKLEP.KIPK.PL

ISBN DRUK
978-83-974700-6-4

ISBN EBOOK
978-83-974700-7-1

CENA 99 ZŁ

